

۱۴۴۷۵.۲
~~۴۴۴۴~~
۹۵۱۹۷

گفتمان‌ها و خانواده ایرانی: جامعه‌شناسی الگوهای خانواده، پس از مناقشه‌های مدرنیته در ایران

تألیف

ایمان عرفان منش

دکتر سهیلا صادقی فسایی

(دانشیار دانشگاه تهران)

شماره مسلسل ۸۹۵۵

شماره انتشار ۳۷۸۱

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
شخصیات نشر
موضوع
فرو
بک
وضعیت فهرست‌نویسی
یا اشت
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
شناسه افزوده
رده‌بندی کنگره
رده‌بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

صادق قسائی، سهیلا
گفتمان‌ها و خانواده ایرانی: جامعه‌شناسی الگوهای خانواده؛ پس از
مناقشه‌های مدرنیته در ایران / تألیف سهیلا صادقی‌قسائی، ایمان
عرفان‌منش.
تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۵.
۱۷۲ ص.
انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۷۸۱.
978-964-03-6969-2
فیفا
کتابنامه
خانواده--ایران--جنبه‌های جامعه‌شناسی
تجدد--ایران
عرفان‌منش، ایمان، ۱۳۶۸، مؤلف
دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات
HQ ۶۶۶/۴/ص ۲۷۱، ۱۳۹۵
۳۰۰۰۰۹۵۵
۴۴۲۰۰۸۱

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از
فوتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی دیجیتال، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب،
بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود.

ISBN: 978-964-03-6969-2

9 789640 369692

عنوان: گفتمان‌ها و خانواده ایرانی: جامعه‌شناسی الگوهای خانواده؛ پس از مناقشه‌های مدرنیته در ایران
تألیف: دکتر سهیلا صادقی قسائی - ایمان عرفان‌منش
ویرایش ادبی: فرشاد رضوان
نوبت چاپ: اول
تاریخ انتشار: ۱۳۹۵
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

«کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است»

بهها: ۱۱۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

پیشگام

فهرست مطالب

ح	مقدمه.....
۱	بخش اول: مقدمه‌ای بر نسبت گفتمان، الگو و خانواده در ایران.....
۳	فصل اول: سئاه‌شناسی ارتباط معرفتی و نظری گفتمان، الگو و خانواده.....
۱۱	فصل دوم: منخ‌شناسی پژوهش‌های رایج از الگوهای خانواده در ایران.....
۱۱	۲.۱. پژوهش‌های بوا به منخ‌بندی خانواده.....
۱۲	۲.۲. پژوهش‌های مربوط به جمع‌بندی الگوهای موجود از خانواده.....
۱۳	۲.۳. پژوهش‌های مربوط به معرفی یک الگو از خانواده با رویکردی جامعه‌شناختی.....
۱۴	۲.۴. پژوهش‌های مرتبط به تغییرات خانواده: با تمرکز بر تأثیرات مدرنیته.....
۱۶	۲.۵. نگاهی به پژوهش‌های مشابه در سایر کشورها.....
۱۸	۲.۶. جمع‌بندی منخ‌شناسی پژوهش‌ها.....
۱۹	فصل سوم: مفهوم‌شناسی مؤلفه‌های بنییدی ر نظریه‌پردازی از ارتباط گفتمان، الگو و خانواده.....
۱۹	۳.۱. خانواده و ساختار آن.....
۲۰	۳.۲. گفتمان و خانواده.....
۲۱	۳.۳. الگو و الگوی خانواده.....
۲۴	۳.۴. تحول و تغییر: ابعاد و عوامل.....
۲۵	۳.۵. مدرنیسم و مدرن شدن.....
۲۷	۳.۶. فرد و خانواده در مدرنیته غرب: رابطه مفهومی.....
۳۱	فصل چهارم: تأملی جامعه‌شناختی در اتصال نظری گفتمان، الگو و تغییرات اجتماعی خانواده.....
۳۱	۴.۱. دوسویگی معرفت‌شناختی مناقشه‌های گفتمان‌ها و الگوها.....
۳۴	۴.۲. گفتمان‌های الگوهای خانواده در ایران.....
۳۵	۴.۳. دوسویگی تحولات جامعه با نهاد خانواده.....
۴۱	بخش دوم: کاوشی در الگوهای خانواده و زمینه گفتمانی آنها در جامعه ایران.....
۴۳	فصل پنجم: بازنمایی و معرفی الگوها.....
۴۴	۵.۱. ساختار و روابط درونی الگوی خانواده سنتی (اقتدارگرا و نیمه‌اقتدارگرا).....

۵۵.....	۵,۲. ساختار و روابط درونی الگوی خانواده مدرن مدنی (لیبرالیستی)
۵۹.....	۵,۲. ساختار و روابط درونی الگوی خانواده اسلامی - ایرانی
۷۱.....	فصل ششم: تحلیل و بررسی تطبیقی الگوها
۷۴.....	۶,۱. تحلیل توصیفی گفتمان الگوهای سه‌گانه خانواده
۸۷.....	۶,۲. تحلیل تفسیری گفتمان الگوهای سه‌گانه خانواده
۱۰۳.....	۶,۳. تحلیل تبیینی گفتمان الگوهای سه‌گانه خانواده
۱۱۱.....	بخش سوم: تحولات معاصر خانواده ایرانی، واقعیت‌های کنونی و الگوهای سه‌گانه خانواده
۱۱۳.....	فصل هفتم: نگاهی آسیب‌شناختی به تغییرات معاصر و واقعیت‌های کنونی خانواده ایرانی
۱۱۳.....	۷,۱. توصیفی اجزای از جایگاه و منزلت خانواده در ایران پیش از مواجهه با مدرن شدن
۱۱۵.....	۷,۲. ابعاد تحولات تغییرات خانواده ایرانی پس از مواجهه با مدرن شدن
۱۳۵.....	۷,۳. واکاوی عوامل مؤثر در تغییرات خانواده ایرانی
۱۳۹.....	فصل هشتم: وضع‌شناسی خانواده ایرانی و ارزیابی نظری الگوهای سه‌گانه خانواده
۱۳۹.....	۸,۱. برداشت‌های سه‌گانه از وضعیت کنونی خانواده ایرانی
۱۴۱.....	۸,۲. ارزیابی نظری الگوهای سه‌گانه خانواده با توجه به وضعیت کنونی خانواده
۱۵۱.....	سخن پایانی
۱۵۳.....	فهرست منابع

مقدمه

در طول تاریخ نظام اجتماعی ایران، پیش و پس از ورود اسلام، پیوندهای خانوادگی به لحاظ تاریخی و اجتماعی از منزلت بالایی برخوردار بوده، به گونه‌ای که پس از تحولات و تغییرات خانواده در جریان مدرن شدن جامعه، خانواده همچنان نهادی برای پیوند میان «فرد» و «جامعه» بوده است. در سال‌های اخیر و به‌ویژه در شرایط کنونی، به موازات گسترش مباحث پیرامون لزوم اتخاذ الگوی خاصی برای پیشرفت جامعه ایران، یکی از محورهای مناقشه‌های بین گفتمان‌ها نوع نگرش به برخی از نهادهای بنیادین اجتماعی همچون سیاست، اقتصاد، آموزش و پرورش و خانواده بوده است.

«الگوسازی» به عنوان یکی از مهم‌ترین کوشش‌های نظری گفتمان‌ها، به لحاظ مفهومی مشتمل بر تتبعات نظری منسجم و مدور شده در قالب مجموعه‌ای از اعمال و هنجارهای اجتماعی است که با به عاریت گرفتن مفاهیم مناسب به عنوان مربوط، تلاش می‌کند به جهان اجتماعی معنای ویژه‌ای بدهد و آن را متناسب با اصول و ملاحظات منطقی خود، بازسازی کند. بنابراین، یک گفتمان از نهادهای اجتماعی الگویی ارائه می‌دهد تا با استناد به آن «واقعیت اجتماعی» را به الگو نزدیک کند. از این رو، فهم دوسویگی گفتمان‌های موجود در جامعه و الگوهای خانواده به منزله موضوعی مناقشه‌برانگیز و رقابت‌گونه، مستلزم بازنمایی نظری الگوهای خانوادگی، همچنین کشف و تفسیر پیش‌زمینه گفتمانی آنهاست.

الگوهای خانواده در سطوح و جنبه‌های مختلفی از جمله، ملاحظات قدرت در خانواده، وظایف و تکالیف والدین و فرزندان در قبال یکدیگر، کارکردهای خانواده در موقعاتی همچون ازدواج و طلاق ترسیم می‌شوند و اغلب ویژگی‌های ساختار خانواده را در درون خود منعکس می‌کنند. یکی از مهم‌ترین مبانی هستی‌شناختی^۱ در الگوهای خانواده، توجه به «اصالت فرد»^۲ (Individualism) یا «اصالت جمع»^۳ (اصالت جمعی خانواده) است. اصالت فرد یا جمع خانواده، در مباحث جامعه‌شناسی خانواده، به معنای درجه و سطح «عاملیت» اعضای خانواده در «ساختار»^۴ خانواده و جامعه است.

سؤال اساسی در کشف رابطه الگو و گفتمانی که الگو از آن برآمده، ناظر به چیستی الگوهای موجود از خانواده ایرانی و نگرش آنها به ساختار و روابط درون خانواده است. برای پاسخ به مسئله مذکور، باید در رویکرد نظری، روشی و تحلیلی ملاحظات را اعمال کرد. به لحاظ نظری، لازم است تا با فراتر رفتن از

1. Ontological Principles

2. Individualism

3. Agency

4. Collectivism

5. Structure

رویکرد کارکردگرایی ساختاری^۱ یا مطالعات کلاسیک خانواده با رهیافت جنسیتی^۲، همزمان دو دسته از نظریات بررسی شوند: اول، نظریاتی که به نقش گفت‌مان‌های جامعه در ایجاد الگوی خانواده اهتمام داشته‌اند و تلاش کرده‌اند تا برای ایجاد انگیزش در کنشگران از طریق ارائه الگوی خانواده به آنها، نظریه‌ورزی کنند؛ دوم، نظریاتی که به رابطه متقابل تحولات جامعه و خانواده می‌پردازند. به لحاظ روش-شناسی، لازم است تا ضمن توجه به بازخوانی متون، تحلیل و طبقه‌بندی آنها، الگوهای خانواده را به-مثابه نتیجه تجربی و عینی یک گفت‌مان تحلیل کرد. سپس می‌توان در سطح تحلیل، به تفسیر هر کدام از الگوهای خانواده مبادرت کرد. در ادامه و پس از تحلیل گفت‌مان الگوهای خانواده، شایسته است تا ضمن ترسیم حیمای کنونی این نهاد و برداشت‌هایی که از وضعیت فعلی خانواده ارائه شده است، هر یک از الگوهای خانواده با در نظر گرفتن معیارهایی همچون توجه به اعتدال و تناسب، توجه همزمان به اصالت فرد و جمع، بستر قابلیت حفظ عناصر سودمند پیشین و توانایی جذب تغییرات مقتضی مناسب، توجه به تقویت رابطه نسلی در خانواده و نظایر آن ارزیابی نظری شوند.

علی‌الاصول، زمانی می‌توان به الگوی پیشرفت در یک جامعه با مؤلفه‌های دینی و فرهنگ ملی دست یافت که پیش از آن، بستر آن الگو در دو زمینه مهیا شده باشد: اول، بستر معرفتی آن که نیازمند نظریه‌ورزی بر مبنای عناصر هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی هویتی جامعه در ساحت علوم انسانی و اجتماعی است؛ دوم، بستر اجتماعی و فرهنگی که در برجسته‌ترین حالت، در «سبک زندگی»^۳ تجلی می‌یابد. تناسب میان سبک زندگی و پیشرفت جامعه در سطح کلان در یکدیگر بی‌تأثیر نیستند؛ به‌عنوان مثال، رواج سبک‌های زندگی لیبرالیستی در جامعه‌ای تداوم می‌یابد و متناظر با جامعه‌ای است که ساختار و زمینه معرفتی آن نیز بر مبنای ایده‌های لیبرال است. شکل گرفته باشد. در این میان، نهاد خانواده در کانون سبک زندگی قرار دارد. به عبارت دیگر، هرگونه نظریه پرداز برای ارائه سبک زندگی مطلوب، مستلزم فهم ژرفی از خانواده است. از این‌رو، تلاش علمی پژوهشی نظری در زمینه خانواده ایرانی ضرورت مضاعفی دارد.

بر این اساس، شایسته است نخست، مسائل اجتماعی و فرهنگی ناشی از وضعیت کنونی واکاوی و سپس به پردازش نظری اهتمام شود. این کتاب نیز در همین زمینه، برای شناسایی آسیب‌های موجود در خانواده، به ضرورت توجه به گفت‌مان‌هایی معطوف است که به الگوسازی از نهاد خانواده ایرانی پرداخته‌اند. بازنمایی الگوهای خانواده در بستر آسیب‌شناسی تأثیرات مدرن شدن بر خانواده ایرانی انجام گرفته است؛ به دلیل اینکه تقویت نهاد خانواده و درک جامع‌تر از چشم‌انداز خانواده ایرانی نیز در گرو شناخت علمی آسیب‌های ناشی از مدرن شدن است.

کتاب حاضر، بر اساس نیازهای مذکور و ضرورت توجه مضاعف به نهاد خانواده ایرانی نگاشته شده است. خلأ کتاب‌های جامعه‌شناسی خانواده نیز یکی از مهم‌ترین انگیزه‌های تألیف بوده است. محتوای کتاب برای دانشجویان مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد در گرایش‌های رشته علوم اجتماعی به‌ویژه جامعه‌شناسی و پژوهش علوم اجتماعی و همچنین رشته‌های مطالعات خانواده و مطالعات زنان مفید خواهد بود.

در پایان از مرکز مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران از نظرها و پیشنهادهای آقایان حجت‌الاسلام دکتر حسین بستان (عضو هیأت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)، دکتر محمد مهدی لبیبی (پژوهشگر خانواده)، دکتر حامد حاجی حیدری (عضو هیأت علمی دانشگاه تهران) و دکتر علی‌رضا محسنی بربیزی (نماینده محترم دانشکده علوم اجتماعی در مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران) تقدیر و تشکر می‌شود. از طراح جلد کتاب، آقای محمدحسن عرفان‌منش، سپاسگزاری می‌شود.

ایمان عرفان‌منش

(دبیر کمیسیون علوم اجتماعی)

شورای تحول و ارتقای علوم انسانی کشور)

سهیلا صادقی فسائی

(عضو هیأت علمی گروه جامعه‌شناسی)

دانشگاه تهران)